

Kirjallisuutta.

Esitys suomalaisen Raamatun vaiheista.

A. F. PUUKKO: **Suomalainen Raamattumme** Mikael Agricolasta uuteen Kirkkoraamattuun. Helsinki 1946. 444 s., 26 kuvaa. Otava.

V. 1942 vietetyn suomalaisen Raamatun juhluvuo- den jälkisaatona on viime keväänä ilmestynyt professori A. F. Puukon komea teos. Sen lähimpänä aiheuttajana on ollut uuden raamatun suomennoksen lopullinen valmistuminen ja viralliseen käyttöön hyväksyminen vähän ennen vasta päättyneitä sota-aikaa. Tällä tieteellisellä panoksellaan tekijä oli toivonut voivansa kohdaltansa osallistua niihin hartauden ja kunnioituksen ilmaisu-ihin, jotka kirkkomme ja kansamme omisti Agricolan ja hänen työnsä päätökseen saattaneiden muistolle, mutta väistämättömät esteet siirsivät suunnitelman toteutumisen lähes neljä vuotta myöhäisempään ajankohtaan. Saatamme tyydytykseksemme todeta, että tämä viivästymisen ei ole hiukkaakaan vähentänyt ilmoitettavana olevan kirjan arvoa ja merkitystä, se tulee aina kuulumaan kirjallisuudentutkimuksemme keskeisiin teoksiin.

Puukko ei ole ensimmäinen raamatun suomennoksen vuosisataisten vaiheiden selvittäjä ja kuvaaja, mutta hän on käynyt tehtävään käsiksi monipuolisemmin ja perusteellisemmin kuin kukaan ennen häntä. Jo

v. 1778, neljännen ja viidennen suomalaisen raamatunpainoksen ilmestyttyä (1776, 1777) Porthan julkaisi lyhyen kertomuksen raamatunsuomennoksista, ja myöhemmin ovat mm. Reinh. Hertzberg 1842 ja J. A. Cederberg 1885 kirjoittaneet kumpikin oman teoksensa suomalaisista Raamatuista. Cederbergin 179-sivuinen synodaaliväitöskirja »Suomalaisen Raamatun Historia Gezelusten aikoihin saakka» oli laajemmaksi suunnitellun esityksen alkupuolisko (huom. 1685—1885!), mutta sen jatko on jäänyt valmistumatta. Myöhemmistä asioita edistäneistä tutkimuksista muistettakoon erityisesti Niilo Ikolan esitykset »Ensimmäisen suomalaisen raamatun historiaa» (1927), »Kappale 1776:n Raamatun historiaa» (1935) ja »Ensimmäinen Turussa painettu suomalainen Raamattu» (1942) sekä Kaarlo Blomstedtin kirjoittama »Ensimmäisen suomenkielisen raamatun painatus- ja jakeluvaiheita» (1942). Seulovan, täydentävän ja kokoavan yleisesityksen kirjoittamiseen Puukolla, joka muuten jo 1933 julkaisi vähäisen esityön »Raamatunsuomennokset (Vanhat suomalaiset Raamattumme ja uusi Vanhan Testamentin suomennos)», on eräitä erittäin tärkeitä edellytyksiä: Raamatun alkukielten, nimenomaan heprean, tutkijana, Raamatun tutkimuksen hyvänä tuntijana ja raamatunsuomennoskomitean pitkäaikaisena jäsenenä hän on valmistunut useasta eri näkökulmasta valaisemaan tämän laajakantoisen kansallisen suurtyön alkua, kehitystä ja päätökseen saattamista.

Niin suureen monipuolisuuteen kuin Puukon teos tähtääkin, on sanottava, että se — tehtävän tavattoman laajuuden takia — on raamatunsuomennoksen tekstin kehityksen tarkastelussa vasta aukon linjoja yksityiskohtaiselle tutkimukselle, joka on vielä vaativa suunnattomasti työtä, mikäli se yleensä toivotaan saatavan kokonaisuudessaan suoritetuksi. Puukon avaamat linjat ovat kuitenkin tuloksia sellaisinaankin, sillä niitä pitkin näkee jo kauas eri suuntiin, ja ne helpottavat varmasti kulkua välimaastossakin. Eräitä havaintoja otettakoon puheeksi.

Kenties mielenkiintoisinta koko teoksessa on Agricolan suomennostyön tarkastelu. Puukon pistokokeet, joista hän esittelee yksityiskohtaisesti 25 raamatunpaikkaa (yht. lähes 200 jaetta), osoittavat riittävän yhtäpitävästi, mikä hallitseva asema Lutherin saksalaisella tulkinnalla on ollut Agricolan tekstin muotoutumisessa. Johdonmukaisimmin tämä tulee näkyviin Vanhan Testamentin kirjojen, nimenomaan psalmien sekä »Weisut ja Ennustokset» teoksen profeettallisten kirjojen suomennoksista. Lutherin ohella näyttäisi Vulgata (vaiko Vulgataan perustuva esityö?) olleen Agricolan apuna usein VT:n käännöstyössä, harvemmin tutkija on pannut merkille ruotsalaisen esikuvan vaikutuksen. Raamatun varsinaisiin alkulähteisiin, heprealaiseen ja kreikkalaiseen tekstiin Puukko on onnistunut palauttamaan Agricolan sanamuodon vain harvoissa poikkeustapauksissa. Aapisessa olevat »Ne Kymmenen Käsky» perustuvat heprealaiseen alkutekstiin ja antavat Agricolan hepreantaidosta edullisen käsityksen. Kun tämä käännös oli suomen kielen kannalta hyvä, täytyy valittaa, että Agricola myöhemmin vaihtoi sen Lutherin saksalaista sanontaa noudattavaksi, jommoisena se periytyi kaikkiin seuraaviin suomennoksiin (uusinta tietysti lukuunottamatta) ja vaikutti kieliäistia turmelevasti enemmän kuin kymmenen sukupolven aikana. Parissa

muussakin tapauksessa Puukko voi todeta Agricolan sanonnan samasta syystä huonontuneen, niin esim. kasteen sakramentissa ja Jes. 2: 2—5, ks. ss. 14—17 ja 32—34. Uudessa Testamentissa, jonka käännös Agricolan oman ilmoituksen mukaan on tehty »puolittain greekain, puolittain latinan, saksain ja Ruotsin kirjoista, sen jälkiin kuin Herran Jesuksen henki ja armo meille lahjans jakanut on», mutta jonka tekstiä Puukko valaisee vain yhden evankeliumikohdan (Matt. 5: 3—12) tarkastelulla, Erasmuskin latinaisella käännöksellä ja kreikalla näyttäisi olleen keskeisempi asema, mikä Puukon mukaan johtunee siitä, että Agricola osasi kreikkaa paljon paremmin kuin hepreaa. UT:n ja sen eri kirjojen alkupuheet ovat Lutherin mukaan suomennettuja, vain evankelistain elämäkerrat ovat Erasmuskin latinaisesta UT:sta käännettyt.

Vanhastaan tunnettua on, että Agricolan suomennos asetettiin kauttaaltaan sen suomennostyön pohjaksi, joka esiintyy 1642-vuoden Raamatussa. Tämä käy mitä selvimmin ilmi Puukonkin teoksesta. Tärkeätä olisi ollut saada lisävaloa siihen, miten Petraeuksen komitea menetteli niiden Raamatun kirjojen kääntämisessä, joita Agricolalla ei ollut, mutta tämä puoli jää vastaisen tutkimuksen selvitettäväksi. Puukon tekstirinnastukset osoittavat havainnollisesti, miten aivan vähäiset kielelliset korjaukset ja tarkistukset usein ovat riittäneet siirtämään Agricolan tulkinnan uusimpaan Kirkkoraamattuumme saakka. Agricola on täysin ansainnut sen ihailun, jonka hänen selvä ja luotettava sanontansa saa Puukon taholta osaksensa. Meidän on siis kuitenkin muistettava, että nimenomaan luotettavuudesta koituu huomattava ansio Lutherille. Puukko on muuten halunnut pitää Agricolasta alkavan käännöstradition kiinteyttä jopa viitteenä siitä, että »tämä traditio on ehkä Agricolaakin vanhempi» (s. 80, vrt. myös ss. 106—107). Tähän haluaisin sanoa, että tutkimuksen on todellakin keskitettävä kaikki käyttökelpoiset keinot ennenkin edellytetyn esiagricolalaisen suomennosperinnön todistamiseen ja valaisemiseen, mutta epäilen, onko Puukon esittämällä näkökohdalla tässä suhteessa merkitystä. Eikö juuri Agricola olisi voinut antaa erinäisille suomennoskohdille sitä »iskevää muotoa», joka on taannut niiden kestävyuden, aikaisemmista yrittelijöistä riippumattakin? Varmempi tie esiagricolalaisen tradition valaisemiseksi olisi kai sittenkin sellaisten kohtien osoittaminen Agricolan teoksista, jotka joiltakin kielen piirteiltään sillä tavoin poikkeavat hänen tyyppillisestä sanonnastaan, että vanhemman käännöslähteen olemassaolo käy todennäköiseksi. Tämmösuuntaisia havaintoja on joskus esitettykin, ks. esim. Suomi IV 17: 386. Agricolan työn perustavaa merkitystä ja hänen suurta uhrautuvaisuuttaan (ks. Puukon huomautusta s. 179) tämmöisen tarkastelun positiivisinkaan tulos ei saata vähääkään varjostaa.

Kysymys 1642-vuoden Raamatun esitöistä ja varsinkin Sorolaisen osuudesta näihin askarruttaa Puukkoa yhtä kiinteästi kuin aikaisempiaakin tutkijoita. J. A. Cederberg oli sitä mieltä, että 1602 asetettu komitea ei saanut mitään toimeksi, eikä Arthur Hjeltin ajatus asiasta ollut paljonkaan myönteisempi. Ne Sorolaisen Postillassa tavattavat raamatunsitaatit, jotka ovat Agricolasta riippumattomia, eivät anna hänestä edullista käsitystä Pyhän Kirjan kääntäjänä, kun taas 1642:n Raamatulle

täytyy antaa mitä korkein arvolause. Olisiko Sorolainen tai hänen komiteansa siis voinut suorittaa jotakin sellaista, mikä olisi koitunut lopullisen suomennostyön hyväksi? Puukon oppilas pastori Launiala on tutkinut Sorolaisen psalmisitaatteja ja päätenyt toisenlaiseen käsitykseen kuin Hjelt: Sorolaisen tulkinta on omaperäistä, mutta samalla usein parempaa kuin Agricolan ja 1642-vuoden käännös. Sorolaisella on Launialan mukaan ollut käytettävänänsä suomalaisten psalmien kokoelma, jonka vaikutuksesta on merkkejä myös ensimmäisessä suomalais. Raamatussa. Puukon mielestä (s. 122) tämä omaperäinen psalmikokoelma voisi olla Sorolaisen juuri uutta raamatunsuomennosta varten tekemä. Allekirjoittanut puolestansa suhtautuu past. Launialan todisteluun toistaiseksi pidättyvästi. Ensiksikin haluaisin väittää, että useissa itse vertailemissani kohdissa Sorolaisen suomennos on kielellisesti heikkoa, yleensä huonompaa kuin Raamatun (ks. Uusi Suomi 1942: 85). Toiseksi ei ole lainkaan välttämätöntä, että edes niissä tapauksissa, joissa sekä Sorolaisen että Raamatun suomennoksen sanonta samansuuntaisesti tai yhtäpitävästikin poikkeaa Agricolan sanamuodosta, samansuuntaisuus tai yhtäpitävyys merkitsisi sitä, että Petraeuksen komitea on käyttänyt hyväksensä Sorolaisen käännöstä, ellei voida lisäksi osoittaa, että Petraeuksen komitea samalla on poikennut koko suomennostyössä noudattamistaan, verraten hyvin tunnetuista kielenkorjausperiaatteista. Puukon esitykseen lainatut näytteet eivät nähdäkseni vielä tätä osoita. Siksi onkin täysin paikallaan reservaatio, johon Puukko lopettaa past. Launialan tähänastisen työn selostuksen: vasta kaikkien Sorolaisella tavattavien raamatunsihtaattien tutkimus voi ratkaista kysymyksen Sorolaisesta Raamatun suomentajana.

Kerrottuaan Turun papiston 1617 kuninkaalle lähettämästä pyynnöstä saada Turkuun kirjanpainaja suomalaista Raamatun painamaan, minkä pyynnön Puukko samoin kuin aikaisemmin Melander ja Ikola katsoo todistavan raamatunsuomennoksen tuolloin jo olleen ainakin lähellä valmistumistansa, tekijä lausuu s. 123: »Kului sitten useita vuosia ennenkuin taas kuulemme jotakin suomalaisesta Raamatusta» ja siirtyy kuvaamaan piispa Rothoviuksen toimenpiteitä asian edistämiseksi. Se mitä Carolus Pictorius 1622 asiasta tietää (»waicka ei se [= suomalais. Biblia] vielä coconans präntin ole joutunut, nin cuitengin caicki ombi hän jo käätyxi tullut») lienee epähuomiossa jäänyt mainitsematta. Olisi ollut mielenkiintoista tietää, minkä arvon Puukko tälle todistuskappaleelle antaa. Onhan tämä muuten tuntemattoman kirjamiehen lausunto aivan yhtä kategorinen kuin Rothoviuksen ilmoitus v:lta 1630 — mikä ei estä pappissäätyä taas 1636 pyytämästä, että hallitus käännättäisi ja painattaisi Raamatun suomeksi. Eräänlaiseen ristiriitaisuuksien hämärään jää edelleenkin kysymys siitä, miltä ja minkälaiselta pohjalta 1638 asetettu komitea joutui työnsä aloittamaan. Emme voi kiistää v:lta 1617, 1622 ja 1630 säilyneiden tietojen luotettavuutta: Raamattu on ollut kokonansa suomennettuna ennen Petraeuksen komitean työn alkua. Mutta konkreettiseksi tiedoksi käännöstyössä käytettyjen esitöiden laadusta jää toistaiseksi oikeastansa vain se, että Agricolaa seurattiin kaikessa, missä se suinkin tuli kysymykseen. Kaikki muu säilynyt aineisto on luonteeltaan siksi

heterogeenista ja kieleltäänkin siksi vajavaista, että se tuskin on kuulunut komitean käyttämään, ei ainakaan siihen, mitä puhe koko Raamatun suomennettuna olemisesta tarkoittaa. Tämän jäljille ei vielä kukaan tunnu päästy.

Puukon pistokokein suorittamat tekstin erittelyt tuntuvat muuten osoittavan, että Petraeuksen komitea on tarkistanut Agricolaa varsinkin Lutherin avulla, johon on muutenkin turvaututtu, kun taas vertailu heprealaiseen VT:n tekstiin on ainakin eräissä tämmöisissä tapauksissa jätetty suorittamatta. Niinpä saivatkin sitten sekä Florinus että Lizelius kykynsä mukaan yrittää tunkeutua alkukieliseen ajatussisältöön (ks. esim. ss. 194, 201, 217—224, 241—245).

Myöhempienkin suomennosvaiheiden kuvaus on antoisaa. Verraten tuntematon lienee ollut ns. Räävelin Raamatun (1777) suhde edellisiin. Puukon esityksestä selviää, että tavallinen käsitys, jonka mukaan 1777:n Raamattu olisi täydellinen jäljennös 1776:n Raamatusta, on väärä. Se on pikemminkin jäljennetty 1758:n Raamatusta, mutta *k:n* merkitsemisessä on noudatettu samaa periaatetta, jota Lizelius aikoi ensin noudattaa toisessa raamatunpainoksessaan, mutta josta hänen oli tuomiokapitulin toivomuksesta sikäli luovuttava, että vierasperäisten sanojen *k* jäi *c*:llä merkittäväksi (Christus, Corexen, huom. myös Isach, Räävelin Raamatusta Kristus, Korexen, Isak).

A. W. Ingmanin »koetusraamatun» arviointiin voitaneen yhtyä. Tähän tyyllisesti erittäin heikkoon suomennokseen aikoinaan kohdistettu arvostelu edisti kuitenkin asiaa siten, että sen johdosta 1861 asetettiin komitea etevän orientalistin ja teologin Gabriel Geitlinin johdolla valmistamaan uutta raamatunkäännöstä. Tuosta ajasta lähtien oli sitkeä ja perinpohjainen työ jatkuvasti käynnissä yli 70 vuoden ajan. Miehet vaihtuivat, mielipiteet vaihtelivat, pari kertaa oli komitea kokonaisuudessaan uusittava. V. 1886 ensimmäinen komitea hajaantui saatettuaan julkisuuteen eräitä VT:n kirjoja, ja uusi, jonka puheenjohtajaksi tuli piispa, sittemmin arkkipiispa G. Johansson ja kielentarkastajaksi Arvid Genetz, asetettiin. Syiksi alkuperäisen komitean työn epäonnistumiseen Puukko päättelee mm. työohjeiden epäselvyyden, eräiden jäsenten suomen kielen taitamattomuuden sekä yhteistyön puutteellisuuden. Varsinkin A. W. Ingman, joka kuoli 1877, oli ollut muihin sopeutumaton.

Uuden komitean työ ei sekään sujunut hankaluuksitta. Varsin häiritseväksi muodostui erimielisyys siitä, mihin kreikkalaiseen tekstiin UT:n käännöksessä olisi nojaututtava. Johansson ja eräät toiset halusivat lähteä vanhan suomennoksen pohjana olleesta ns. *textus receptuksesta*, ja vasta monien vaiheiden jälkeen, joissa mm. Ivar Heikel antoi ensiarvoista apua, päädyttiin seuraamaan uudempaa kriittillistä kompromissitekstiä, joka pohjautuu vanhimpiin ja puhtaimpiin käsikirjoituksiin. Vasta nyt käännettiin VT kokonaan hepreasta. Tämä tehtävä, jonka kunnianarvoisat edeltäjät Agricolasta lähtien olivat jokseenkin täydellisesti laiminlyöneet, oli erikoinen vaikea, mistä Puukko antaa valaisevia näytteitä (esim. s. 379). Suomen kielen puhtauteen kiinnitettiin erityistä huomiota, ja se voitiin tehdä kokonaan uudistunein edellytyksin. Tätä varten komiteassa oli kaiken aikaa asiantuntijajäsen: Genetziä seurasi Juhani Aho,

tätä taas Otto Manninen. Myös K. F. Karjalainen otti jonkin aikaa osaa työhön Ahon rinnalla. Tälläkin alalla ilmeni periaatteellisia pulmia. Arkkipiispa Johanssonin ja eräiden toisten mielestä Raamatun kieltä oli varjeltava pro'anoitumiselta, mikä saattoi olla seurauksena, jos siihen pääsi liaksi maallisen kirjakielen omaksumaa utta ainesta. Esim. *palvoa* sanaa ei pidetty sopivana. Saman käsityksen mukaan kansa tarvitsee erityistä kirkkokieltä. Jos tämä hävitetään, tehdään suuri ehdys. Komitea asetuikin pääasiallisesti tälle kannalle. Suomennostyön tarkistusvaiheissa palattiin monissa tapauksissa vanhan Raamatun sanontaan, josta välillä oli tarpeettomasti loitonnuttu. Joissakin yksityispiirteissä, kuten persoonapronominien genetiivimuotojen palautuksessa, kielimiehet katsoivat mennyn liian pitkälle, mutta tähän ei komiteassa enempää kuin kirkolliskokouksissakaan kiinnitetty huomiota (ks. ss. 393, 407, 410). Toisaalta on poistettu sellaista vanhaa sanontaa, jota muu kirjasuomi kuin vanhan Raamatun kieli ei tunne. Tämäkin pyrkimys näyttää osoittautuneen kaksiteräiseksi, juuri mainittua kirkkokieltä köyhdyttäväksi. Vanhaa käsittämätöntä, jolla raamatunluvussakin on ollut toisarvoinen asema, ei tietenkään kukaan huomaa kaivata, mutta eräät tyyliään iskevät sanat ja sanonnat olisi vahinkoa tuottamatta voitu säilyttää (huom. *kuurnita* > *siivilöidä* Matt. 23: 24, *raiska* veljesi silmässä > *rikka* Matt. 7: 3, *päärly* > *helmi* Matt. 7: 6 suppealta alalta poimien; Aarni Penttilä on US:ssa 16/6 1946 huomauttanut tyyliä madaltavasta korjauksesta *rieska ja hunaja* > *maito ja mesi* jne.). Mutta miten lieneekin, tuntuu siitä kuin vuosikymmeniä kestäneen komiteatyön tulos todellakin vastaisi niitä ponnistuksia, joita siihen on uhrattu. V. 1938 pidetty kirkolliskokous antoi sille sen täysin ansaitseman tunnustuksen: Komitea on täyttänyt sille annetun tehtävän erinomaisen ansiokkaasti ja taitavasti. Käännöksen kieliasu on palautettu lähemmäs vanhan raamattusuomen tutuksi käynnyttä ja arvokasta sanontaa kuitenkin loukkaamatta nykyaikaista kielitajua. Suomen kieli kəikuu käännöksessä selkeänä, kauniina ja raamatullisesti ylevänä. Koko Raamattu on nyt saatettu yhtenäiseen kieliasuun.

Puukon teos opastaa erinomaisesti ymmärtämään ja arvostamaan tätä sukupolvien suurtyötä. Jokaisen kulttuurimme ja kirjakielemme perusteiden tuntemista harrastavan on syytä itse perehtyä hänen teokseen rikkaaseen aineistoon. Sen arvo ei mielestäni kärsi siitä, että lopetan esittelyni tekemällä muutamia kokonaisuuden kannalta toisarvoisia huomautuksia, jotka voivat olla paikallaan nimenomaan Virittäjän lukijakunnalle kirjoitettaessa.

Kertoessaan ss. 203—204 isonvihan jälkeisistä Raamatun julkaisutoimista Puukko mainitsee vain Merckellin lesken kirjapainossa 1733 painetun UT:n. Jo edellisenä vuonna oli ilmestynyt Tukholmassa Hartwig Gerckenin painamana sivuluvultaan hiukan suppeampi UT (Pippingin luettelon n:o 5a), minkä lisäksi ennen Lizeliuksen ensimmäistä raamatunpainosta ilmestyi 1740 suomalainen UT tuntemattomassa kirjapainossa (Pipp. n:o 5c).

Vertaillessaan ss. 26—32 2 Moos. 20 luvun suomennoksia Agricolasta nykypäiviin Puukko osoittaa muutamain havainnollisin esimerkein, miten

suomennos on aste asteelta parantunut (*riivata* > *turmella* > *saastuttaa*, *trappu* > *astuin* > *porras* yms.). Tällöinen vertailu on hyvä ja paikallaan, kunhan se muistetaan asettaa oikeaan historialliseen näkökulmaan. On nim. tarjolla vaara, että selitämme paremmaksi sellaisen vaihtoehdon, joka on hyvä vasta myöhemmin tapahtuneen kehityksen ansiosta, huonommaksi taas sellaisen, joka kyseisenä aikana on ollut aivan yhtä mahdollinen kuin voitolle päässyt tai tilapäisesti häviön kärsinyt »parempi». Voidaan kysyä oliko esim. *hyyppärä* (ei missään nimessä *hyppyri!*) sanan vaihtaminen *kukkula* sanaan Agricolan aikoihin »huomattava parannus» (s. 34), vaikka nyt, kun *kukkula* on saanut hallita kirjasuomessa 400 vuotta ja *hyyppärä* on päästetty unohtumaan, voi siltä tuntua. Tyyllillisesti *hyyppärä* on miellyttävä. Sama kysymys koskee Puukon arvostelua muutoksista *kiusata* > *koetella* (s. 30; samassa merkityksessä on *kiusata* verbin johdannainen *kiusaus* saanut säilyä isämeidän rukouksen sanoissa »äläkä saata meitä kiusaukseen» Matt. 6: 13 ja Luuk. 11: 4), *heltyä* > *huoltua* (hampaista puhuttaessa, Puukon mukaan, s. 52, huononnu; nyk. tuntevat hampaiden »heltyä» happamia syödessä ns. itämurteet, mutta länsis. *huoltua*, *huolettua*, *vuoltua* yms. erikoistermit ilmaisevat asian yksiymmärteistemmin), *sula* tulenliekki > *aiva* t. (s. 55, Puukon mielestä huononnu; *aiva* 'pelkkä, paljas' oli kauan tavallinen kirjasuomessa; mikä teki sen huonommaksi kuin *sula*?), *kikuri* > *joukko* (s. 70), *poisnakata* > *poisheitää* (79, Puukon mielestä parannuksia) jne.

Ss. 6, 150, 151 esitellään Niilo Ikolan tutkimus ensimmäisen suomalaisen Raamatun historiasta yliopistollisena väitöskirjana, mikä on erehdys. — Ss. 101, 427 arvelaan Agr. *truua* muovailuksi saks *drohen* sanan mukaan. Oikea selitys on löydettävissä Strengiltä NRL 238. — S. 129 on Vir. 1936: 465—469 julkaistun tekstin ajoitusperusteena käytetty Penttilän mukaan dh-merkintää. Se ei ole riittävä. Paitsi että mainitussa tekstissä dh:n rinnalla esiintyy myös d (teiden, tahdon jne.), dh voi esiintyä vielä 1600-luvun puolivälissäkin (esim. Kollanius!). Tärkeämpiä tuntomerkkejä ovat esim. u pro v, e pro ä, qu (*quiva*), o ja oo pro uo, joita tekstissä on paljon. — S. 161 muoto *oppenumbi* selitetään akt. 2. partisiippien analogian mukaan muodostetuksi! — S. 190 selitetään 1642:n Raamatun muodot *kedoilla*, *ruohoilla* diftongillisiksi yksikkömuodoiksi, jotka Florinus korjasi *i*:ttömiksi. Kysymys on ilmeisesti monikkomuodon vaihtamisesta yksikölliseen. Samassa yhteydessä mainittu *ajastaica* ei ole kielen muoto, vaan Raamatun painovirhe. — S. 226 esitetään *erinnyt* ja *eroinnut* (p.o. *erainnut* Matt. 12: 25) saman sanan samana muotona, joka 1776:n Raamatussa on voitu kirjoittaa eri tavoin. Tietysti on kysymys kahdesta eri sanasta (vrt. nykyk. *eritä*, *erota*, *erkaantua*). — S. 231: Lizelius ei kirjoita *Akatemia*, vaan *Akademia*. — S. 234: Lizeliuksen käyttämä *pidet* 'pitempi' ei ole painovirhe, vaan perustuu semmoisenaan kansankieleen (nyk. *pireet* t. *pileet*). — S. 235 selitetään *omaitzen* muodostetuksi ex analogia *jokaitsen*. Molemmat ovat vanhoja jäseniä samassa kansankielisessä johdannaistyypissä, kumpakaan ei käy selittäminen toisensa malliksi. — S. 237 on *kuningastansa* luettu partitiiviksi, joka tekee lauseen epäselväksi. Sen asemesta odottaisi elatiivia. Tosiasiassa muoto on juuri kaivattu elatiivi. — S. 320 on Lizeliuksen viuhuvasta ruoskasta käyttämä *wini-*

sewä selitetty ruots. lainaksi varmaankin aiheettomasti. Sana tavataan muuten jo Agricolalla vastaavassa paikassa (III 691).

Teologiemme kielenkäyttöön ja nykyisen hartauskirjallisuuden tyyliin on viime vuosikymmeninä pureutunut sana *pitäytyä*, jonka Puukoltakin tapaa esim. ss. 59, 291. Kun tämän sanan historia kuuluu raamatunsuomenoksen historiaan, sallittakoon minun tässä yhteydessä lausua siitä käsitykseni. Se näyttää palautuvan 1861—86 toimineeseen komiteaan, nähtävästi joko suomea puutteellisesti taitaneeseen toht. S. Smaléniin tai rovasti K. J. Helanderiin, joiden valmisteltavana oli ollut v. 1886 ilmestynyt Jesajan suomennos (Puukko ss. 291, 305), se nim. esiintyy nykyisten tietojemme mukaan ensi kerran tämän koesuomennosjulkaisun Jes. 44: 11:ssä. Mitä teitä se sitten kulkeutui v. 1913 väliaikaisesti hyväksytyyn UT:n suomennokseen (ainakin 1 Tim. 6: 3), on minulle tuntematonta. Ehkäpä se on sepitetty eri kertoja toisistaan riippumatta (tällä välin sitä oli käytetty ainakin Vesioikeuslaissa 1902, II 20, jonka pohjateksti on ilmeisesti ollut ruotsinkielinen). Myöhemmässä raamatunsuomennostyössä se yhäkin yleistyi, niin että se nyk. Kirkkoraamatussa esiintyy lisäksi esim. Room. 4: 14 ja 16, Kol. 2: 8. Sanaa täytyy pitää epäonnistuneena yrityksenä korvata ruots. lausetapa *hålla sig till ngt*, joka oikein suomennettuna on milloin 'liittyä', milloin 'turvautua', 'noudattaa', 'pysyä jossakin', 'pitää kiinni jostakin' jne. Vain ruotsiin alituisesti vetoava («pitäytyvä») huono suomalainen kielivaisto on voinut johtaa puheenaolevan oikotien hämäryyteen. Useimmat suomen *utu-*, *ytyjoh-*tois t deverbaalit kuten *ajautua*, *heittäytyä*, *laskeutua*, *peseytyä*, *pistäytyä*, *sitoutua* jmm. voidaan korvata tosin osaksi epäaidolla, mutta kuitenkin suomalaisittainkin ymmärrettävällä rakenteella, jossa vastaavalla transitiiverbillä on objektina refleksiivipronomini: *laskee itsensä*, *pesen itseni*, *sidot itsesi* jne. Mutta luontuisiko sanonta *pitää itsensä johonkin* suomalaisen kielitottumuksiin? Juuri ajatussisällön hämäryys tekee *pitäytyä* ilmaisun selvyyttä vaativalle kielitunteelle vastenmieliseksi.

Kun näin on tullut puheeksi oikeakielisyysseikka — muuten olisi mielenkiintoista kuulla, mitä muut tästä asiasta ajattelevat —, huomauttaisin saman tien eräistä muista. Teologinen on myös sanonta *kymmenet käskyt*, *kymmenten käskyjen* (s. 26). Onko tässäkin ollut välttämätöntä poiketa hyvän kielenkäytön normeista? Samantapainen: *kummatkin osastot* (s. 322), kun osastoja on vain kaksi. *Jälkimmäisen sijalle* (s. 200), kun on kysymys kolmesta. — Uudissana *huomioida* merkitsemässä 'ottaa huomioon' (mm. ss. 161, 251) taas on aikamme tyyliä, josta Virittäjän palstoilla on äskettäinkin huomautettu. Ja vihdoin: heprean kielen arvovaltainen edustaja kirjoittaa johdonmukaisesti — kuten virallinen Raamatummekin — *hebreä*. Keskeisessä tietokirjallisuudessamme on jo vuosikymmenet vallinnut toinen käytäntö.

Teoksen korjausluku ei ole ollut helppoa, tekijälle on annettava erityinen tunnustus sen huolellisesta suorituksesta. Seuraavat erehdykset voivat häiritä: s. 57 Ruoxet pro Rucoxet, s. 90 toimens pro toimeus, s. 112 erosijojen pro tulosijojen, s. 161 oppeneumpi pro oppenuempi. Agricolalla III 492 esiintyvä painovirhe *wirghoille* (Puukon s. 195) olisi Agricolan vuoksi saanut tulla korjatuksi, sillä hän on virheen itse huomannut ja korjannut: *wirdoille* III 711.

Martti Rapola.